

Brzoza Cz., Sowa A.-L.
Historia Polski 1918–1945. – Kraków, 2006. – 754 s.

Бжоза Ч., Сова А.-Л.
Історія Польщі 1918–1945. – Краків, 2006. – 754 с.

Рецензований підручник для студентів гуманітарного профілю відомих польських дослідників з Інституту історії Ягеллонського університету Чеслава Бжози і Анджея Леона Сови «Історія Польщі 1918–1945», що побачив світ в одному з краківських видавництв у 2006 р., черговий раз продемонстрував, що польські історики не мають намірів створювати синтез власної історії, в якому був би представлений цілісний процес формування і розвитку польського народу (нації) та який би був уміщений в одній книзі.

Це, звичайно, не означає, що в національній історіографії наших західних сусідів не існує подібних праць, котрі висвітлювали б усі періоди польської історії. Але варто зазначити, що на відміну від українських істориків, польських науковців від часу падіння комунізму в Центрально-Східній Європі здебільшого цікавить історія ХХ ст., а попереднім історичним періодам вони приділяють значно менше уваги. Пояснити це можна тим, що польський народ навіть у період Польської Народної Республіки (не кажучи вже про часи Другої Речіпосполитої) не зазнав такої деформації історичної свідомості та не був настільки позбавлений можливості неупереджено вивчати власну історико-культурну спадщину, як український народ упродовж усього свого існування. Тому коли в Україні в 1991 р. був опублікований синтез історії України Ореста Субтельного¹, в якому містилася нетрадиційна як на радянського читача концепція української історії, то майже всі її періоди, включно з етногенезом східних слов'ян, становили неабиякий інтерес, оскільки донедавна були для українців суцільною «білою плямою».

Опублікована в тому ж 1991 р. у Польщі подібна за значенням та впливом на новітню польську історіографію праця еміграційного історика Анджея Альберта (Войчеха Рожковського) викликала інтерес у польського читача насамперед тим, що в ній була представлена нетрадиційна як на польську історичну науку тих часів концепція історії Польщі ХХ ст.² Між іншим, ця праця витримала в Польщі вже десять видань. Останнє видання здійснено в 2006 р. Однак слід зауважити, що хоча воно теоретично охоплює події до 2004 р., у дійсності презентує стан історичного знання про історію Польщі ХХ ст.

на момент першого видання 1991 р. (ніби в польській історіографії в наступні 15 років нічого вартісного не з'явилося), а узагальнення періоду Третьої Речіпосполитої зводиться до аналізу лише декількох випадково обраних подій останніх років.

Але повернемося до рецензованого підручника. Його автори відмовилися навіть від попереднього задуму висвітлити в одній книзі хоча б лише історію Польщі ХХ ст. Тому робота над ще однією книгою, яка охоплюватиме історію Польщі від завершення Другої світової війни до наших днів, триває.

Пояснили автори свій відступ від попереднього плану насамперед тим, що в польській історичній науці в останні роки з'явилася низка важливих публікацій джерел із російських, англійських, французьких, американських, німецьких архівів, а також величезна кількість монографій та статей, присвячених історії Польщі ХХ ст. Врахування їх змісту і новітніх результатів досліджень, нерідко цілком відмінних від попередніх, що були поширені за часів ПНР і в перші роки Третьої Речіпосполитої, й обумовило потребу значно розширити картину описуваних подій. Тому, напевно, нікого не здивує той факт, що менш ніж тридцятирічна історія Другої Речіпосполитої (польські дослідники зараховують до неї і період Другої світової війни) викладена аж на 700 сторінках книги.

Працюючи над написанням своєї книги, Ч. Бжоза і А.-Л. Сова пішли по важкому, але, як нам уявляється, ефективному шляху, котрий може стати традиційним і для української історіографії. Вони спочатку підготували монографічні огляди з найактуальніших і найскладніших вузлів історії Польщі ХХ ст.³, а на їх основі вже почали створювати відповідний підручник. Слід вважати, що опубліковані спочатку монографічні дослідження пройшли певну апробацію в польському академічному середовищі та читацькому загалі, а вже потім оформились у підручникове видання.

Поза сумнівом, автори рецензованого підручника прагнули, з одного боку, до узагальнення останніх здобутків національної та світової історіографії, тим самим свідомо не розмежовуючи підручник з історії та історичне монографічне дослідження, які все-таки мають різне призначення, з іншого, – намагалися зробити його доступним для учнів шкіл, читачів інших вікових категорій і фахової підготовки та дати їм об'єктивне знання про суспільство і країну, в яких вони живуть та з історичною спадщиною яких себе ототожнюють.

Розглянемо тепер найважливіші висновки рецензованої праці, адже досі чимало проблем історії цього періоду Польщі, коли в ній мешкало понад п'ять мільйонів українців, польською та українською історіографіями інтерпретуються неоднаково.

Підсумовуючи прорахунки і здобутки польського суспільства в період існування Другої Речіпосполитої, автори підручника звернули увагу на те, що Польща була єдиною з новонароджених після Першої світової війни європейських країн, котра мусила об'єднати в своїх кордонах території, які понад сто років були відокремленими одна від одної та ще й у різних політичних, господарських, освітніх і правових системах. Ч.Бжоза і А.-Л. Сова без найменшого сумніву стверджують, що відроджена в 1918 р. Польська держава мала в зародку набагато більше чинників, які роз'єднували її, ніж тих, що її консолідували.

На думку польських дослідників, єдиним об'єднуючим елементом у Польщі на той час був лише невеличкий національно свідомий і добре освічений прошарок суспільства, котрий перед Першою світовою війною і в її ході прагнув різними шляхами та використовуючи різні засоби до створення власної держави. Однак, як тільки скінчився час цієї вимушеної єдності, на перший план почали виходити відмінності між польською політичною елітою, що раніш знаходилася в різних державних організаціях. До того ж, ці відмінності, а швидше амбіції різних польських політиків, почали виявлятися більшою мірою, ніж тоді, коли їх намагалися свідомо прищепити полякам загарбники.

Представники різних частин Польщі вважали, що завдяки саме їхнім зусиллям була відновлена країна, а тому домогались, аби їх репрезентанти відігравали провідну роль у державному управлінні. Наприклад, на територіях, що раніше належали Пруссії і Росії, місцеві поляки недоброзичливо сприймали галицьких службовців і вчителів, котрі туди приїздили і намагалися там працевлаштуватися, нагадуючи їм про їх лояльну позицію стосовно урядуючих у попередній період у Галичині австрійців. З іншого боку, в Галичині з підозрою ставилися до амбіцій «недонавчених пруссів» та з неприязню до «варшав'ян з домашньою освітою», котрі, незважаючи на відсутність відповідної кваліфікації, прагнули обійняти всі урядові посади й очолити найважливіші державні інституції.

Своєрідною квадратурою кола стала проблема національних меншин, які становили понад 30% мешканців міжвоєнної Польської держави. Переважна їх частина вороже або неприязно ставилася до Польщі, а численні польські уряди не змогли запропонувати відповідної об'єднавчої в цьому питанні програми. Зрештою, на думку Ч. Бжози і А.-Л. Сиви, це й не було можливо, оскільки всі урядові зусилля, спрямовані на те, щоб завоювати симпатії або принаймні подолати ворожість національних меншин та пов'язати їх із Польською державою, не принесли позитивних результатів. Здійснені на їх користь поступки, вважають польські науковці, були завжди надто малими порівняно з очікуваними, а висунуті українцями, литовцями, німцями та представниками інших меншин національні вимоги польський уряд у принципі реалізувати не міг.

Поряд із цим, Ч.Бжоза і А.-Л.Сова зазначають, що міжвоєнне двадцятиріччя було першим періодом в історії польського суспільства, коли воно намагалося навчитися функціонувати в рамках демократичного устрою. На жаль, як підкреслюють автори підручника, період вільного розвитку політичного життя тривав виключно короткий проміжок часу, а перший досвід такого життя теж не був надто вдалим.

Утім двадцятиріччя вільного життя в суверенній державі суттєво поглибило національну свідомість значної частини її населення (великою мірою теж завдяки продуманій державній освітній програмі), пробудило почуття гордості за ті позитивні зрушення в суспільному розвитку, що були здійснені в міжвоєнний період, а також назавжди пов'язало етнічних поляків із відродженою державою. На погляд Ч. Бжози і А.-Л. Сиви, саме завдяки такому вихованню поляки на загал добре здали громадянський іспит під час Другої світової війни.

Підсумовуючи історію Польщі періоду Другої світової війни, автори звернули увагу на те, що зникнення з політичної мапи Європи у вересні 1939 р. Польщі, на відміну від подібного процесу кінця XVIII ст., викликало негайну міжнародну реакцію та стало безпосередньою причиною вибуху великого військового конфлікту, як пізніше з'ясувалося, світового масштабу.

Такий перебіг подій, вважають польські науковці, був свідченням того, що Друга Річпосполита становила один із найважливіших елементів міжвоєнного європейського ладу. Ще однією суттєвою відмінністю ситуації 1939 р. від подібної їй під час Першої світової війни було те, що від самого початку військового конфлікту в Європі більшість його учасників не сумнівалася в тому, що Польська держава має бути відроджена. Можливі суперечки в міжнародному співтоваристві могло викликати лише питання про її територіальний вигляд та місце в новоствореному повоєнному укладі сил в Європі.

На думку Ч.Бжози і А.-Л.Сиви, незважаючи на величезний внесок польського народу в остаточну перемогу над загарбниками, війна завершилася для Польщі політичною поразкою, оскільки відновлена рішеннями Ялтинської і Потсдамської конференцій у 1945 р. Польська держава таки втратила суверенність на користь СРСР майже на півстоліття. Поразкою скінчилася також безкомпромісна боротьба за суверенітет повоєнної Польщі польського еміграційного уряду.

Польські дослідники розмірковують над тим, що альтернативи такому перебігу подій не було, адже, наприклад, чехословацький еміграційний уряд, котрий реалізовував іншу стратегію – співробітництва з Москвою і поступливості щодо неї – теж не зміг захистити суверенності власної держави.

Нова повоєнна Польща стала значною мірою однопольською державою, а її головні політичні інтереси визначило приєднання колишніх німецьких земель, що сягали річок Одер і Ниса Лужицька. Боротьба за міжнародне визнання нового західного кордону Польщі на багато років стала пріоритетом польської зовнішньої політики. Таким чином, період війни та її наслідки поклали край існуванню Польщі як багатонаціональної держави зразка Ягеллонської Річпосполитої, до котрої ідейно належала і Друга Річпосполита, політичні інтереси якої спрямовувалися передусім на схід. Із цього погляду, роблять висновок автори, Друга світова війна принесла польському народу і державі неопорівняльні з будь-якими іншими історичними періодами зміни в суспільно-політичному, господарському та культурному розвитку.

Завершуючи рецензію на працю польських колег, хочемо підкреслити, що, незважаючи на те, що хронологічно вона охоплює лише тридцятирічний період історії Польщі, книга має цілком самостійне значення. Її вирізняє від подібних попередніх досліджень у польській історіографії не тільки поява нового фактичного матеріалу та своєрід-

не оригінальне трактування вже відомих фактів, але, зрештою, і наявність свіжих концептуальних підходів до багатьох висвітлюваних проблем.

Оскільки рецензована праця є водночас підручником з історії і рекомендована учнівській та університетській молоді, приємно вражає той факт, що її автори намагалися уникнути будь-якої політичної заангажованості і навіть традиційних для польської історіографії національних пристрасей. Матеріал, який міститься в книзі, із зацікавленням буде сприйнятий як науковцями, так і неспеціалістами в галузі історії, а знайомство з багатьма питаннями, що пов'язані, зокрема, з польсько-українськими відносинами цього періоду, будуть корисними також для українського читача.

¹ *Субтельний О.* Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К., 1991. – 512 с.

² *Albert A. (Roszkowski W.)* Historia Polski 1914–1990. – Warszawa, 1991.

³ *Brzoza Cz.* Polska w czasach niepodległości i Drugiej wojny światowej (1918–1945). – Kraków, 2001. – 424 s.; *Sowa A.-L.* Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001). – Kraków, 2001. – 416 s.

І.І.Ільюшин (Київ)